

Трансфармацыя нацыянальна-культурнага зместу верлібраў Максіма Танка пры перакладзе з беларускай на рускую мову

Максім Танк – паэт, творчасць якога вызначаецца скіраванасцю ў глыбінныя асновы народнага жыцця, фальклорна-этнаграфічнай маркіраванасцю, «арганічным спалучэннем маштабнасці гістарычнага мыслення, шырыні духоўна-сацыяльных даляглядаў і пластыкі прадметнага аналізу, прыватнай канкрэтыкі з’яў і рэчаў» [2, с. 21]. Сёння з паэзіяй М. Танка добра знаёмы не толькі айчыны чытач, але і замежны, дзякуючы перакладам вершаў паэта на розныя мовы свету. Вялікае значэнне для ўваходжання лірыкі М. Танка ў сусветны кантэкст адыгралі пераклады яго вершаў на рускую мову, бо менавіта яны найчасцей выкарыстоўваліся як падрадкаўнікі для перастварэння твораў паэта на англійскую, кітайскую, латышскую, эстонскую, малдаўскую, венгерскую, казахскую, літоўскую, польскую, украінскую і іншыя мовы.

У перастварэнні вершаў М. Танка на рускую мову бралі ўдзел вельмі многія аўтарытэтныя паэты і перакладчыкі: М. Ісакоўскі, А. Пракоф’еў, В. Бергольц, В. Тушнова, М. Ціханаў, І. Сяльвінскі, творцы з Беларусі П. Кабзарэўскі, Н. Кіслік, В. Тарас, а таксама такія актыўныя аўтары, як М. Браўн, П. Сямінін, Б. Ірынін, К. Алтайскі, І. Бурсаў, П. Шубін, В. Колызаў, А. Андрэеў, І. Васілеўскі і інш. Заслужаным і аўтарытэтным майстрам паэтычнага перакладу з’яўляецца Я.А. Хялемскі, які на высокім мастацкім узроўні перастварыў многія вершы М. Танка. Акрамя асобных узораў, перакладчыкам узноўлена па-руску некалькі кніг беларускага пісьменніка. Сярод іх – паэтычны зборнік «Нарочанские сосны» (1972), што быў адзначаны Ленінскай прэміяй у 1978 годзе.

Кнігу «Нарочанские сосны» складаюць творы, напісаныя ў форме традыцыйнага для айчынай літаратуры сілаба-танічнага вершаскладання, і свабодныя вершы. Другім колькасць апошніх значна пераўзыходзіць канвенцыйны верш і складае аснову названага паэтычнага зборніка. Сярод найбольш вядомых верлібраў М. Танка, перакладзеных на рускую мову Я.А. Хялемскім, – «У старой хаты», «Омовение бабки Ульяны», «Сосны над Нарочью», «Помню, мать всегда отходила ко сну...», «Задрезбезджала скоба...», «Моя хата с краю...», «В эпоху многосерийных фильмов...», «Самые незабываемые сны...» і многія іншыя.

Паэтычная форма верлібра не прадугледжвае, на першы погляд, асаблівых цяжкасцей мастацкага перастварэння ў параўнанні з традыцыйнымі формамі верша. Аднак «свабода» верлібра, «яго знешняя прастата – своеасаблівая пастка для перакладчыкаў, якія часамі спакушаюцца вонкавай лёгкасцю перакладу такіх вершаў» [3, с. 105]. В.П. Рагойша адзначае, што «бадай, больш за ўсё перакладчыцкіх пралікаў – пры перакладзе верлібра. Наогул, у перакладах свабодных вершаў добра відаць недахопы, характэрныя для перакладаў некаторых вершаў сілаба-танічных: неразуменне перакладчыкамі найбольш тонкіх, знешне малапрыкметных, але істотных асаблівасцей арыгінала, адступленне ад рытму, вобразнай структуры арыгінала, адвольнасць. Калі ў сілаба-танічным вершы ўсё гэта

неяк хавалася за мерным пакалыхваннем рытму, “званочкамі рыфм” (Н. Хікмет), то ў верлібры ўсё на паверхні, адразу кідаецца ў вочы» [3, с. 106]. Вельмі паказальнымі тут выступаюць свабодныя вершы М. Танка з кнігі «Нарочанские сосны», у якіх пры перастварэнні на рускую мову перакладчыкам не заўсёды захоўваецца нацыянальная спецыфіка твора, не перадаюцца дакладна традыцыйныя для беларускай культуры вобразы, апускаюцца канцэптуальна значымыя дэталі.

Так, у верлібры «Помню: маці заўсёды клалася спаць...» пры перакладзе на рускую мову пэўныя вобразы страцілі этнаграфічную дакладнасць: «Помню: маці заўсёды клалася спаць / Толькі пасля таго, як засыналі / І дзеці ў запечку, / І куры на курасаднях, / І косы, заточаныя пад страхой, / І агонь у задымленай печы, / І вілы з памялом у качарэжніку, / І яблыня, заглядзеўшыся ў студню, / І аблокі над страхой буслінай, / І палявая дарога, закалыханая жытам» [4, т. 5, с. 6]. – «Помню, мать всегда отходила ко сну / Только после того, как засыпали / Дети на печке, / Куры на насесте, / Косы, запрятанные под стрехой, / Огонь в задымленном очаге, / Вилы с помелом в чулане, / Яблоня, заглядевшаяся в колодезь / Облака над гнездом аистиным / И полевая дорога, / Убаюканная колыханием хлебов» [5, с. 31]. Разам з захаваннем рэчыўна-прадметнай дэталёвасці, якая наогул уласціва танкаўскаму стылю, у перакладзе прысутнічаюць вобразы больш агульнага характару ў параўнанні з арыгіналам. Слова «запечак» («месца паміж сцяной і печчу» [6, с. 221]) у перакладным тэксце трансфармуецца ў «пень», а слова «качарэжнік» («вугал каля печы, дзе стаяць качарга, вілкі, чапля і інш.» [7, с. 670]) – у «чулан» («адгароджаная ад сяней ці пакоя кладоўка, асаб. для хачовога» [3, с. 715]). Як бачым, рускамоўныя лексічныя варыянты маюць іншую семантыку, адрозную ад аўтарскага тэксту, у выніку чаго адбываецца скажэнне рэалій, узнікае неадэкватны малюнак асаблівасцей нацыянальнага інтэр’еру беларусаў. Яшчэ адзін важны вобраз у тэксце – «косы, заточаныя пад страхой» – указвае на гаспадарлівасць, дбайнасць і працавітасць сям’і лірычнага героя і наогул беларусаў; гэта падкрэсліваецца адпаведным дзеяпраметнікам. У рускамоўным варыянце сустракаем іншае азначэнне пазначанага вобраза – «косы, запрятанные под стрехой», якое не мае вышэйназванага падтэксту.

Вобразную трансфармацыю назіраем і ў свабодным вершы «Пагасла электрычная лямпачка»: «Пагасла электрычная лямпачка. / Уставіў новую, 25-свечную. / – Чаму, – крычаць, – такую цьмяную? / А мне, як чалавеку, / Які калісьці / Пры адной свечы / Вучыўся грамаце, / Бачыў, як вытыкала маці / Лугі веснавыя посцілак, / Уцягвала нітку ў іголку, / Каб самаробны гузік-бірку / Прышыць да палатанай сярмягі...» [4, т. 4, с. 198]. – «Перегорела лампочка. / Я заменил ее другой, / Двадцатипятисвечовой. / – Отчего она такая тусклая? – / Кричат мне домашние. / А мне, который когда-то / Обучался грамоте / При одной-единственной свечке; / Мне, который видел, как рядом / Мать вышивала / Весенние луга на скатерке / Или вдевала нитку в иголку, / Чтобы самодельную пуговицу-бирку / Пришить к отцовской сермяге...» [5, с. 20]. Сінтаксічнай канструкцыі «Бачыў, як вытыкала маці / Лугі веснавыя посцілак» адпавядае рускамоўны варыянт «Мне, который видел, как

рядом / Мать вышивала / Весенние луга на скатерке». Пры параўнанні названых канструкцый выяўляецца вобразна-зместавая «дэфармацыя» ў перакладным тэксце. Ткацтва і вышыванне – распаўсюджаныя ў XX стагоддзі рамёствы на Беларусі, аднак адрозныя сваёй тэхнікай працы. У творы-арыгінале дзякуючы ўмоўна-асацыятыўнай вобразнасці («лугі веснавыя поцілак») паэтам акцэнтуюцца ўвага на памеры і прыгажосці тых прасцін, што ткала маці, падкрэсліваецца складанасць і карпатлівасць ткацкай працы. Пры перакладзе на рускую мову Я.А. Хялемскі, відавочна, не звярнуў увагу на метафарычны характар вобраза і пераклаў яго літаральна, парушыўшы тым самым сэнс усяго выказвання. У выніку атрымалася, што маці вышивала вясеннія лугі на настольніку.

Яшчэ адзін вобраз, што звяртае на сябе ўвагу, – вобраз палатанай сярмягі, які сімвалізуе гаротную, жабрацкую долю селяніна-працаўніка, паднявольнае становішча ўсяго беларускага народа (экспрэсіўнае адценне мае тут дзеепрыметнік). Пры перастварэнні на рускую мову («отцовской сярмяге») названы вобраз страчвае сваю якасна-ацэнную характарыстыку і набывае значэнне прыналежнасці.

Заўсёдная праблема для перакладчыка – пошук адпаведнасцей для перадачы безэквівалентнай лексікі. Я.А. Хялемскі ў цэлым вельмі добра справіўся з падобнай задачай. Аднак непазбежныя недакладнасці ў перадачы асобных этнаграфічных дэталей, а часам і лексіка-семантычная неадпаведнасць выяўляюцца пры перакладзе Я.А. Хялемскім шэрага свабодных вершыў М. Танка. Гэта, напрыклад, «Мышцё бабкі Улляны» («бацвінне» – «борщ»), «У беларускую восень» («пуні» – «сараи»), «Красная плошча» («гумнішча» – «сарай», «буслы» – «журавли»), «Хата з краю» («качарэжнік» – «ухват», «конаўкі» – «чарки»), «Паўказка» («паўлапця» – «полусапог», «луста» – «еда», «ларчы»; «хадакі» – «валенки», «лапці» – «ботинки»), «Узыход сонца» («прыпека» – «печь») і інш. Беларуская безэквівалентная лексіка, якая прысутнічае ў многіх названых вышэй верлібрах і адлюстроўвае матэрыяльную культуру беларусаў, пры перастварэнні на рускую мову губляе сваю этнічную знакакасць.

У свабодным вершы «Мадонны на арэлях» Я.А. Хялемскім па-майстэрску перададзены вобразная насычанасць танкаўскага радка, «густы» стыль пісьменніка. Параўнаем: «Было калісьці – / Разгушкаўшы дзяўчатаў на арэлях, / Глядзіш і думаеш: / Колькі ў небе мадонн / З нагамі, паколатамі іржышчам, / З грудзьмі, набраклымі жніўнымі песнямі, / З рукамі, загарэлымі ад абдымкаў з сонцам, / З косамі, расчэсанымі ветрам, / З вуснамі, прагнымі да шчасця, / З вачамі бяздоннага блакіту...» [4, т. 4, с. 187–188]. – «Бывало в юности, / Раскачивая девушек на качелях, / Глядишь и думаешь: / Сколько в небе мадонн / С ногами, исколотыми стерней, / И руками, посмуглевшими в объятиях солнца, / С волосами, расчесанными ветром, / С губами, жаждущими счастья, / И глазами, повторяющими цвет неба!» [5, с. 182]. Рускамоўны тэкст цалкам адлюстроўвае ідэйны змест арыгінала, за выключэннем толькі таго, што ў ім прапушчаны адзін радок – «З грудзьмі, набраклымі жніўнымі песнямі», які ўтрымлівае ў сабе значымы падтэкст. Гэта канцэптуальнае пазначэнне народна-паэтычнай культуры беларусаў, нацыянальнай

эстэтыкі, працоўнага досведу народа. Экспрэсіўная (каларытная) метафарычнасць, глыбокі лірызм радка яшчэ больш выразна акрэсліваюць вобраз беларускай дзяўчыны, якая падобна да нябеснай Мадонны.

Такім чынам, у перакладах Я.А. Хялемскага не заўсёды захоўваецца нацыянальны каларыт танкаўскага радка: асобныя канцэптуальна значымыя вобразы ў рускамоўных варыянтах апушчаны, а дэталі (часцей за ўсё пазначаныя безэквівалентнай лексікай), якія сведчаць пра культурна-побытавыя асаблівасці, фальклорныя традыцыі беларусаў, пададзены недакладна – заменены рускамоўнымі адпаведнікамі больш шырокага значэння.

Літаратура

1. Даль, В. И. Толковый словарь русского языка. Современная версия / В. И. Даль. – М. : ЭКСМО-Пресс, ЭКСМО-МАРКЕТ, 2000. – 736 с.
2. Мікуліч, М. У. «Трэба ўчуцца, адтварыць вобраз...»: Максім Танк у рускіх перакладах / М. У. Мікуліч // Роднае слова. – 2012. – № 8. – С. 21–26.
3. Рагойша, В. П. Паэт узноўлены і арыгінальны / В. П. Рагойша // І нясе яна дар...: беларуская паэзія на рускай і ўкраінскай мовах / В. П. Рагойша. – Мінск : Маст. літ., 1997. – С. 96–118.
4. Танк, М. Збор твораў : у 13 т. / М. Танк / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ-ры імя Я. Коласа і Я. Купалы ; рэдкал.: У. В. Гніламедаў [і інш.] ; прадм. В. В. Зуёнка. – Мінск : Беларус. навука, 2006–2012. – Т. 4 : Вершы (1964–1972). – 2007. – 384 с.; Т. 5 : Вершы (1972–1982). – 2008. – 448 с.
5. Танк, М. Нарочанские сосны : книга новых стихов / М. Танк ; авториз. пер. с бел. Я. Хелемского. – М. : Худож. лит., 1982. – 255 с.
6. Глумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: больш за 65 000 слоў / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко ; афармленне А. М. Хількевіча. – 4-е выд. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2005. – 784 с.
7. Глумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / пад агул. рэд. К.К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : Беларус. сав. энцыкл., 1977–1984. – Т. 2 : Г–К / [рэд. тома А. Я. Баханькоў]. – 1978. – 768 с.